

การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรม ของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยายเมือง จังหวัดพังงา*

THE STRENGTHENING SUPPORT ACCORDING TO SANGAHAWATTHUDHAMMA OF BAN LAMKAEN COMMUNITY, THAI MUEANG DISTRICT, PHANG NGA PROVINCE

พระครูโกวิทบุญสาร อภิภูมโน*, พระครูโกศลอรธกิจ, พระครูโสมิตวัฒนานุกุล, พระครูวิจิตรสาธิต, พระมหาธนิสร จันทวณโณ
(วรตันติ)

Phrakru Kowitbunyasarn Apiboonno*, Phrakru Kosolattakit, Phrakru Kositwattananukul, Phrakru Wijitsaturot, Phramaha Thanisorn
Jantawanno (Woratanthi)

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

Master of Buddhism Program, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: 6503205035pa@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเกื้อกูลกันของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยายเมือง จังหวัดพังงา 2) ศึกษาหลักสังคหวัตถุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) ศึกษาการเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรมของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยายเมือง จังหวัดพังงา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้สำรวจและเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ ประมวลความ สรุปผล และนำเสนอในรูปแบบการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างการเกื้อกูลกันของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยายเมือง จังหวัดพังงา การเกื้อกูลกันของชุมชนบ้านลำแก่น เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้กับผู้ที่เดือดร้อนในชุมชน และอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านลำแก่น โดยยึดหลักวิถีชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่บนความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน 2) สังคหวัตถุธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า เป็นหลักธรรมอันสำคัญต่อการสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประกอบด้วย 4 ประการ คือ 1) ทาน การแบ่งปัน ข้าวของ วิชาความรู้ต่าง ๆ 2) ปิยวาจา การใช้คำพูดอย่างเป็นมิตร ไม่เป็นพิษต่อผู้อื่น 3) อตถจริยา การเกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วยจิตสาธารณะ 4) สมานัตตตา การวางตนเหมาะสมเสมอต้นเสมอปลาย 3) การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรมของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยายเมือง จังหวัดพังงา พบว่า ช่วยลดปัญหาเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา ปัญหาขาดการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และปัญหาขาดความร่วมมือในชุมชนลงได้ เป็นหลักธรรมที่ช่วยเสริมสร้างน้ำใจไมตรีในชุมชน อันจะก่อให้เกิดความรักความสามัคคีอันเป็นคุณลักษณะสังคมที่ดีได้

คำสำคัญ: การเสริมสร้างการเกื้อกูลกัน, หลักสังคหวัตถุธรรม, ชุมชนบ้านลำแก่น

Abstract

The objectives of this research paper are 1) Study the concepts related to the mutual support of Ban Lamkaen community, Thai Mueang District, Phang Nga Province 2) Study the principles of SangghahavatthuDhamma appearing in the Theravada Buddhist scriptures and 3) Study the

* Received September 7, 2024; Revised September 25, 2024; Accepted October 2, 2024

strengthening mutual support according to the principles of SangghahavattuDhamma of Ban Lamkaen Community, Thai Mueang District, Phang Nga Province. It is a qualitative research. The researcher will survey and collect data through in-depth interviews. The data will be analyzed, summarized, and presented in a descriptive writing format. The results of the research found that 1) The concept of strengthening mutual support of Ban Lamkaen community, Thai Mueang District, Phang Nga Province, was found to be an increase in the nature of helping. Helping each other out to those in trouble in the community, neighbors, and various activities related to the community. By adhering to the principles of traditional community ways, that is based on the principle of caring for each other. 2) SangghahavattuDhamma, which appears in Theravada Buddhist scriptures, is found to be important Dhamma principle to help and support each other. It consists of 4 elements: 1) Dana, giving alms and sharing of things and all various knowledge. 2) Piyavaja, using kind and friendly speech with none being toxic to others. 3) Atthajariya, supporting and benefitting others with public mind. 4) Samanatta, proper self-positioning consistency. 3) Strengthening mutual support according to the principles of SangghahavattuDhamma of Ban Lamkaen community, Thai Mueang District, Phang Nga Province, found that this could reduce communities' problems, such as, the children's problems underprivileged educational opportunities, the problem about lack of words for encouragement to each other and the problem about lack of cooperation in the community, which all can be alleviated. The conclusion of SangghahavattuDhamma is a principle to reinforce and create goodwill in the community which will make a power of love and harmony, which is characteristic of a good.

Keywords: Strengthening Mutual Support, Principle of Sangghahavattudhamma, Ban Lamkaen Community

บทนำ

การเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนไทยเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งในมุมมองของชาติตะวันตกและได้ให้คำจำกัดความว่า “สยามเมืองยิ้ม” ยิ้มในที่นี้หมายถึง ความมีน้ำใจต่อกัน การสงเคราะห์ซึ่งกันและกันซึ่งตั้งอยู่บนฐานของความเมตตาที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยของการเกื้อกูลก็ยังประกอบไปด้วย การเห็นใจผู้อื่น เป็นเรื่องของความอ่อนโยน ความบริสุทธิ์ทางใจ และความปรารถนาที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ การเกื้อกูลกันถือว่าเป็นความสัมพันธ์แบบสร้างสายใยแห่งความรักความสามัคคีกันของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน จนบางครั้งทำให้เกิดคำจำกัดความใหม่ตามมา เช่น ความมีน้ำใจ น้ำใจตามนัยภูมิปัญญาไทยที่ผสมผสานกลิ่นกรองหลอมรวมและกำหนดความหมายขึ้นจากพุทธปรัชญามนุษยนิยมโดยตรง น้ำจากหัวใจบ่งบอกถึงคุณสมบัติอันประเสริฐแห่งจิตใจ ที่เป็นมโนกรรมให้ปรากฏผลเป็นรูปธรรม ทางวจีกรรมและกายกรรม ที่แปลงคุณค่าออกเป็นความเอื้อเพื่อเกื้อกูลคุณประโยชน์แก่มนุษย์ สังคมและสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับมนุษย์ในธรรมชาติ (สิทธิ บุตรอินทร์, 2554) ดังพระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคลไว้ 4 จำพวก ในจำนวนบุคคลทั้ง 4 จำพวกมีทั้งบุคคลที่เข้าช่วยและไม่เข้าช่วย ในลักษณะของความมีน้ำใจอันเป็นการเกื้อกูลขั้นพื้นฐานที่สามารถใช้ประกอบกิจกรรมการงานต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่น ดังใจความในพระสูตรว่า ภิกษุทั้งหลายบุคคล 4 จำพวกมี ดังนี้ 1) บุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น 2) บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง 3) บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น 4) บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น... และยังได้เปรียบเทียบบุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น เปรียบเหมือนท่อน

ไม้ที่ถูกทิ้งไว้ในป่าช้า ไฟไหม้ทั้งสองข้าง ตรงกลางเปื้อนคูล (เน่าใช้การไม่ได้) ย่อมไม่อำนวยความสะดวกเป็นเครื่องเรือนทั้งไม่อำนวยความสะดวกเป็นอุปกรณ์ในป่า (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จากพุทธวจนะข้างต้น หากจะเป็นการประเมินคุณค่าก็อาจจะกล่าวได้ว่า พวกที่ 4 ดีเลิศประเสริฐสุด พวกที่ 3 เลวทรามสุด พวกที่ 2 และพวกที่ 1 ได้คุณค่าพอ ๆ กัน ปัจจุบัน ชุมชนในสังคมไทยกำลังเผชิญกับสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนไปตามกฎของโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ การพัฒนาที่ไม่หยุดยั้งในทุก ๆ ด้าน (พระไพศาล วิสาโล, 2546) ในทางกลับกันผลกระทบที่เป็นผลมาจากการพัฒนาดังกล่าวก็ได้สร้างปัญหาให้กับชุมชน และแต่ละปัญหาก็มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ระดับล่างไปจนถึงระดับบน จากชุมชน จากสังคมสู่ระดับประเทศ กล่าวถึง ปัญหาของชุมชนในปัจจุบัน เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่ายถูกกลืนไป กลายเป็นการดำเนินชีวิตแบบแข่งขัน เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านวัตถุและรายได้เป็นหลัก ทำให้เกิดความเสื่อมทางด้านจิตใจ ค่านิยมและสังคมคนไทยประพฤติปฏิบัติที่แสดงถึงความเสื่อมทางจิตใจอย่างเห็นได้ชัดจนหลายประการ เช่น นิยมวัตถุ นิยมความหรูหรา ฟุ่มเฟือย ยกย่องคนรวย โดยไม่คำนึงถึงว่าจะร้ายรวยมาได้โดยวิธีใด เกิดการแข่งขันเอาเปรียบ ไม่คำนึงถึงคุณธรรม จริยธรรม (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) การขาดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่แบ่งปัน หรือให้ความช่วยเหลือกัน จะทำให้เกิดความเห็นแก่ตัวและการแบ่งแยก ความไม่เท่าเทียมมาจากข้างขึ้น ผู้ที่ขาดโอกาสจะรู้สึกถูกทอดทิ้ง และสังคมจะขาดความร่วมมือที่ดี การพูดจาด้วยคำหยาบคาย การเลียดสี หรือการสื่อสารที่ขาดความสุภาพและไม่จริงใจ จะก่อให้เกิดความเข้าใจผิด ความขัดแย้ง และทำให้เกิดการแตกแยกในชุมชน การไม่ช่วยเหลือกัน หรือทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น จะทำให้ชุมชนขาดความร่วมมือและความสามัคคี การไม่สนใจปัญหาหรือความเดือดร้อนของผู้อื่นอาจทำให้เกิดความโดดเดี่ยวและทำให้ชุมชนอ่อนแอ การขาดความเสมอภาคดังคำกล่าวที่ว่า มนุษย์เกิดคนเดียว อยู่คนเดียว และตายไปคนเดียว โดยไม่พึ่งพาอาศัยกันด้วยน้ำใจ ไม่ได้แน่นอน (สิทธิ บุตรอินทร์, 2554) หากมีการแบ่งแยกชนชั้นหรือไม่ให้ความเท่าเทียมกันในสังคม จะเกิดความรู้สึกถูกกดขี่หรือไม่ได้รับความเป็นธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองจะก่อให้เกิดความแตกแยกอย่างรุนแรง สังคมจะขาดความไว้วางใจและความเป็นธรรมกลายเป็นชุมชนที่อ่อนแอขาดความสามัคคี ทำให้เกิดปัญหา เช่น ปัญหาเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา ปัญหาขาดการให้กำลังใจต่อกัน และปัญหาประชาชนขาดความร่วมมือในชุมชน เป็นต้น

สังคหวัตถุ หมายถึง วิธีสังเคราะห์ วิธีปฏิบัติเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นที่ยังไม่เคยรักใคร่นับถือให้เกิดความรักใคร่นับถือ ที่รักใคร่นับถืออยู่แล้วให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นหรือทำให้คนรักกัน (ปิ่น มุทุกันต์, 2539) หลักสังคหวัตถุ 4 นับว่ามีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างการเกื้อกูลหรือการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน เนื่องจากหลักสังคหวัตถุธรรมนี้มีความเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลและการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันในชุมชน ได้แก่ ทาน คือ การให้เป็นการแบ่งปันสิ่งที่มีให้แก่ผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความเชื่อมั่นในระหว่างกัน การให้ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของหรือทรัพย์สินเสมอไป แต่ยังรวมถึงการให้ความช่วยเหลือ ความรู้ และเวลา การให้ที่มาจากน้ำใจและความเมตตาสร้างบรรยากาศของความรักใคร่และเกื้อกูลในสังคม ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ดีคำพูดที่ไพเราะ สุภาพ และจริงใจ ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คำพูดที่ดีสามารถปลอบประโลม ช่วยเหลือ และสร้างกำลังใจให้กันได้ ความเข้าใจซึ่งกันและกันในชุมชนเกิดจากการสื่อสารด้วยความสุภาพและสร้างสรรค์ ทำให้เกิดความเกื้อกูลทั้งทางความรู้สึกและทางสังคม อตถจริยา คือ การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือสังคม ทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในรูปแบบของการทำงานร่วมกัน การช่วยเหลือในงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนทำให้เกิดความสามัคคีและการเกื้อกูลในระยะยาว ทุกคนรู้สึกว่าตนเองมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนและสร้างความเจริญให้แก่สังคม สมานัตตตา คือ ความเสมอภาค การปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียมโดยไม่แบ่งแยกสถานะทางสังคม เชื้อชาติ หรือฐานะ เป็นการสร้างความยุติธรรมและความเคารพซึ่งกันและกันในชุมชน ความเสมอภาคทำให้ทุกคนรู้สึกว่าได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรม และช่วยลดความแตกแยกในสังคม ทำให้เกิดความเกื้อกูลที่ยั่งยืน ดังการเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์ อันได้แก่ กระบวนการ

สงเคราะห์ปวงชนผู้ประสบภัยพิบัติจากวินาศภัยอุบัติเหตุ และสาธารณภัย ซึ่งได้แก่ ภัย คือ ความยากจน ความเจ็บไข้ จะทำให้พวกเขาเหล่านี้สามารถอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุข (พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), 2539)

ผู้วิจัยมีความสนใจ ที่จะศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรมของชุมชน บ้านลำแก่น อำเภอยะหริ่ง จังหวัดพังงา” ซึ่งได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา เพราะเห็นว่า ชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยะหริ่ง จังหวัดพังงา มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน มีค่านิยม และความเชื่อตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงสามารถนำเอาหลักสังคหวัตถุธรรมมาเสริมสร้างให้ประชาชน เกิดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อันจะเป็นแนวทางที่ดีให้กับชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเกื้อกูลกันของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยะหริ่ง จังหวัดพังงา
2. เพื่อศึกษาหลักสังคหวัตถุธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อการเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรมของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยะหริ่ง จังหวัดพังงา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร มีขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 1.1 ข้อมูลจากเอกสาร ชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539
 - 1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ เอกสาร วารสาร วิทยานิพนธ์ บทความ และงานวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา รวมถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เชื่อถือได้
 - 1.3 ศึกษาข้อมูลภาคสนาม จะใช้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลสำคัญในชุมชนที่ต้องการสัมภาษณ์/ผู้ให้ข้อมูล จำนวน 20 รูป/คน
2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.1 รวบรวมข้อมูลที่ได้จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ แหล่งข้อมูลทุติยภูมิและจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลสำคัญในชุมชน
 - 2.2 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ศึกษามาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้
 - 2.3 สรุป อภิปรายผล และแสดงข้อเสนอแนะ
 - 2.4 จัดทำเป็นเล่มวิทยานิพนธ์ที่สมบูรณ์

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเกื้อกูลกัน คำว่า “เกื้อกูลกัน” เป็นคำจำกัดความที่มีความหมายไปในทางเดียวกันกับคำว่า “การสงเคราะห์” ซึ่งก็คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ปัจจุบันจะ พบว่า ทุกหน่วยงาน ทุกชุมชนจะนำเอาคำว่า การสงเคราะห์ มาใช้ในการช่วยเหลือผู้อื่นผ่านทางมูลนิธิต่าง ๆ สมาคมต่าง ๆ และในส่วนของพระสงฆ์ ก็จะใช้คำว่า สาธารณสงเคราะห์ กล่าวคือ เป็นภารกิจหลักทั้ง 6 ด้าน ของพระสงฆ์ที่มีต่อประชาชน ต่อชุมชน ซึ่งโดยลักษณะ ก็คือ การที่พระสงฆ์ช่วยเหลือประชาชนในยามที่เดือดร้อนหรือประสบปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับการเกื้อกูลกัน จึงหมายถึง การสงเคราะห์ซึ่งกันและกันด้วยการแบ่งปันสิ่งของหรือเป็นการแสดงออกถึงน้ำใจไมตรี จะด้วยการพูด หรือการกระทำต่อกันก็ล้วนแต่เป็นการเกื้อกูลระหว่างกันทั้งสิ้น แต่ในปัจจุบันจากการลงสัมภาษณ์จากพระภิกษุ ผู้นำ และตัวแทนประชาชนชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยะหริ่ง

จังหวัดพังงา กำลังประสบปัญหาการขาดความเข้าใจซึ่งกันและกันรวมถึงสภาวะเอาตัวรอดโดยที่ต่างคนต่างแสดงเห็นแก่ตัวออกมา ขาดจิตสาธารณะ และนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ พอจะสรุปได้ 3 ประการ คือ 1) ปัญหาเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา 2) ปัญหาขาดการให้กำลังใจต่อกัน และ 3) ปัญหาประชาชนขาดความร่วมมือในชุมชน

2. หลักสังคหวัตถุ 4 หมายถึง หลักธรรมอันเป็นการสงเคราะห์เกื้อกูลกันระหว่างบุคคลต่อบุคคลหรือเป็นหมู่คณะในชุมชนให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ประกอบด้วยองค์ธรรม 4 ประการ คือ 1) ทาน หมายถึง การเกื้อกูลกันด้วยการให้ การเสียสละ เช่น การเอื้อเฟื้อแบ่งปันสิ่งของของตน เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น และให้ความรู้ ข้อคิด คติธรรม เตือนใจสำหรับผู้ประสบปัญหาเดือดเนื้อร้อนใจ ให้กลับมาใช้ชีวิตที่ดีสามารถใช้ชีวิตในลักษณะที่พึ่งพาตนเองได้ สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นในชุมชนได้อย่างมีความสุข 2) ปิยวาจา หมายถึง การเกื้อกูลกันด้วยการพูดจาพูดต่อกันอย่างสุภาพ พูดอย่างมิตรกับบุคคลทุกระดับ และวิธีการนั้นก็จะต้อง ประกอบด้วย คำพูดที่ไพเราะ อ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับกาลเทศะ 3) อตถจริยา หมายถึง การเกื้อกูลกันด้วยการทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน และผู้อื่น เช่น การช่วยเหลือกันทำความสะอาดภายในชุมชน เป็นต้น 4) สมานัตตตา หมายถึง การวางตนสม่ำเสมอ เสมอต้นเสมอปลาย ไม่เลือกให้ความเคารพเฉพาะบุคคล ควรให้เกียรติกับทุกคนทุกระดับ แต่มีข้อจำกัด คือ อยู่ในระยะที่พอดีพอเหมาะ คือ ไม่ก้าวล่วงชีวิตคนอื่นมากเกินไป นอกจากนี้ เมื่อสมาชิกในชุมชนมีความทุกข์ประสบปัญหาที่ช่วยกันแก้ไข ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เลือกเฉพาะในยามที่มีความสุขจึงจะรักผู้อื่นและรักชุมชน ควรปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอทั้งในเวลาสุขและทุกข์ภายในชุมชนอย่างเท่าเทียมกัน

3. การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรมของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา จากการลงสัมภาษณ์จากพระภิกษุ ผู้นำและตัวแทนประชาชน พบว่า การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรม เพื่อแก้ไขปัญหาเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้ เช่น อุปกรณ์การเรียน หนังสือ เสื้อผ้า หรือการจัดหาทุนการศึกษา การสร้างกำลังใจและแรงบันดาลใจ การใช้คำพูดที่ให้กำลังใจและสนับสนุนเด็กด้อยโอกาสในการศึกษา ช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและความรู้สึกมีคุณค่าการช่วยเหลือและสนับสนุนในกิจกรรมการศึกษา: การร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ การปฏิบัติต่อเด็กทุกคนอย่างเท่าเทียม เด็กทุกคนควรได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม สิ่งเหล่านี้เองเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทุกฝ่ายภายในชุมชน ซึ่งมีความจำเป็นต่อการศึกษาของเด็กด้อยโอกาส มีการให้คำแนะนำความรู้กับพ่อแม่ เพื่อให้พวกเขาพร้อมที่จะต่อสู้ให้ลูกได้รับการศึกษาที่ดีได้ในอนาคต การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรม เพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนขาดการให้กำลังใจต่อกัน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการให้เวลาและความสนใจ รับฟังปัญหาของผู้อื่นหรือการอยู่เคียงข้างในช่วงเวลาที่คนในชุมชนหรือคนรอบข้างประสบความทุกข์ใจ ทำให้พวกเขารู้สึกไม่โดดเดี่ยวและได้รับกำลังใจ การใช้คำพูดที่ให้กำลังใจ การพูดด้วยคำพูดที่สุภาพ สร้างสรรค์ และให้กำลังใจสามารถช่วยเสริมสร้างจิตใจที่เข้มแข็งให้แก่ผู้คนในสังคม การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนผู้อื่น การแสดงออกถึงความห่วงใยหรือการช่วยเหลือในงานส่วนรวมทำให้ผู้ที่ได้รับการสนับสนุนรู้สึกว่ามีคุณค่าในสังคม การสร้างความเท่าเทียมกันในการให้กำลังใจทำให้ทุกคนรู้สึกมีคุณค่า ไม่ว่าจะเป็นใครหรือมีสถานะอย่างไร การเสริมสร้างหลักสังคหวัตถุธรรม จะช่วยเสริมสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการสื่อสารอย่างสุภาพและจริงใจ ส่งผลให้ประชาชนรู้สึกได้รับการสนับสนุนและมีกำลังใจในการดำเนินชีวิต ขณะเดียวกันยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในสังคม สร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ท้อแท้สิ้นหวังได้มีกำลังใจ

การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรม เพื่อแก้ไขปัญหาประชาชนขาดความร่วมมือในชุมชน สามารถทำให้ผู้คนมีจิตสำนึกที่ดีในการช่วยเหลือและอุทิศตนให้กับส่วนรวม โดยหลักธรรมนี้เน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้การอุทิศตนให้กับชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นธรรมชาติและมีประสิทธิภาพ การแบ่งปันและสนับสนุนชุมชน การให้ตามหลักทานไม่จำเป็นต้องเป็น

การให้สิ่งของหรือเงินเสมอไป แต่อาจเป็นการอุทิศแรงงาน เวลา หรือทักษะที่ตนเองมีเพื่อช่วยเหลือชุมชน การพูดคุยและส่งเสริมให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการอุทิศตนเพื่อส่วนรวมผ่านคำพูดที่สร้างแรงจูงใจและกำลังใจ การจัดกิจกรรมสาธารณะ การทำความสะอาด หรือการช่วยเหลือในภาวะฉุกเฉิน สิ่งเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสร่วมกันทำงานและอุทิศตนเพื่อส่วนรวมอย่างมีจุดหมาย การสร้างความเสมอภาคในชุมชน ไม่แบ่งแยกชนชั้นหรือสถานะ จะช่วยให้ทุกคนรู้สึกว่าได้ได้รับความเท่าเทียมและการสนับสนุน ซึ่งทำให้การอุทิศตนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเต็มใจ

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรม อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา” โดยผู้วิจัยนำมาอภิปรายได้ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเกื้อกูลกันของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา เป็นแนวทางที่เน้นถึงความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างบุคคลในชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันการเกื้อกูลในชุมชนเริ่มจากการสร้างความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ การมีความสัมพันธ์ที่ดีนำไปสู่ความสามัคคีและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพโดยที่สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งพาอาศัยกันทำงานร่วมกันเพื่อสร้างความยั่งยืน เคารพในสิทธิและความเป็นส่วนตัวของผู้อื่น แต่ในขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเมื่อมีความจำเป็น เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน การเกื้อกูลกันทำให้เกิดความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และทำให้ชุมชนสามารถเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคได้ดีขึ้น เช่นเดียวกันกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนบ้านลำแก่น เมื่ออยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกัน ก็ต้องพึ่งพากัน แต่ปัจจุบันด้วยปัจจัยหลาย ๆ อย่างเช่น เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และค่านิยม กำลังมีส่วนทำให้พฤติกรรมความมีน้ำใจด้วยการเกื้อกูลกันนั้นกำลังจืดจางลง ก่อเกิดเป็นความเห็นแก่ตัว และความเห็นแก่ตัวนี้ คือ ภัยเงียบของชุมชนส่งผลกระทบต่อชุมชนแบบค่อยเป็นค่อยไป และไม่มีท่าทีว่าจะสงบลง เกิดเป็นปัญหาการทะเลาะเบาะแว้งกันในชุมชน ความเห็นแก่ตัวจากผู้นำบางกลุ่มบางพวก จนมีผลกระทบต่อการทำงานร่วมกันในชุมชน เป็นเหตุให้แสดงออกถึงกิริยาและวาจาที่ไม่เคารพซึ่งกันและกัน ไม่ปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชน ต่างคนต่างอยู่ขาดการเอื้อเฟื้อ ขาดการเสียสละ ขาดน้ำใจต่อกันแม้ในหมู่ญาติพี่น้อง จิตอาสาของคนขาดหายไป จนส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอไปด้วยจึงจำเป็นต้องนำหลักสังคหวัตถุธรรมมาเสริมสร้างการเกื้อกูลกันในชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา ยังมีการศึกษาของ พระณเดช ปคุโณ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาชุมชนตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนชุมชน OTOP บ้านบกหวาน ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมืองหนองคาย” ผลการวิจัยพบว่า สังคหวัตถุ 4 ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักการสงเคราะห์ให้อยู่ร่วมกันในสังคมและชุมชนอย่างมีความสุขและเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลให้สร้างสานความสามัคคี โดยผ่านการให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละ และการแบ่งปัน พยายามการพูดด้วยน้ำใจ อธิติจริยา การประพฤติประโยชน์ตนและผู้อื่น สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย (พระณเดช ปคุโณ (สมบุรณ์พร้อม), 2560)

2. สังคหวัตถุธรรม คือ หลักธรรมอันเป็นการสงเคราะห์เกื้อกูลกันระหว่างบุคคลต่อบุคคลหรือเป็นหมู่คณะในชุมชนให้เป็นน้ำหนึ่งใจเป็นหลักการที่สอนเกี่ยวกับการเกื้อกูลกันในสังคม เพื่อสร้างความสามัคคี ความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลในชุมชนหรือสังคม ซึ่งเป็นแนวทางที่เกี่ยวข้องกับการทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและมีการช่วยเหลือกันอย่างแท้จริง 4 ประการ 1) ทาน การให้หรือการแบ่งปันเป็นพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการให้ทรัพย์สินสิ่งของ ความรู้ หรือแม้กระทั่งการให้เวลาและความช่วยเหลือ การให้ในลักษณะนี้ทำให้เกิดความเมตตาและกรุณาในสังคม 2) ปิยวาจา การพูดจาที่ดีสุภาพและสร้างสรรค์ มีความสำคัญอย่างมากในการสร้างความสามัคคีในสังคม การใช้คำพูดที่สร้างความเชื่อมั่น ส่งเสริม

กำลังใจ และทำให้คนรอบข้างรู้สึกดี เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์อันดี 3) อรรถจริยา การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นเป็นการเกื้อกูลที่สำคัญ การช่วยเหลือและทำสิ่งที่ดีให้กับผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งและทำให้สังคมมีความมั่นคงอีกทั้งยังมีการศึกษาของ สังข์वाल เสริมแก้ว ได้วิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักอรรถ 3 ในการสังคมสงเคราะห์: บทวิเคราะห์ในมิติพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า การทำประโยชน์ให้ผู้อื่น ให้กับชุมชนตามหลักอรรถจริยา ย่อมเป็นวิธีการสงเคราะห์เพื่อให้สังคมมีความสุข เป็นการตอบสนองด้านสังคม เป็นการมุ่งสงเคราะห์เพื่อให้แก้ปัญหาส่วนสังคม (สังข์वाल เสริมแก้ว, 2565)

4) สมานัตตตา การปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียมและไม่แบ่งแยก ไม่ว่าจะฐานะ สถานะทางสังคม หรือความแตกต่างทางด้านอื่น ๆ การมองเห็นความสำคัญของผู้อื่นเท่าเทียมกับตนเองเป็นรากฐานของความยุติธรรมและความสามัคคีในสังคม นอกจากนี้การศึกษาของ อดิณญา พงษ์ไพรัตน์ ได้วิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 กับการบริหารงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการโรงเรียนอนุบาลหนองคาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” ผลการวิจัยพบว่า สังคหวัตถุ 4 คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้ ก่อให้ความเคารพ ความรัก ความนับถือต่อกันและกัน เป็นเหมือนพาหนะที่จะนำพาคนไปสู่ความเจริญที่ต้องการได้ เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางใจ ภายในจากครอบครัวเป็นต้นไปจนถึงสังคม (อดิณญา พงษ์ไพรัตน์, 2560)

3. การเสริมสร้างการเกื้อกูลกันตามหลักสังคหวัตถุธรรมของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา เป็นการนำหลักทาน หลักปิยวาจา อรรถจริยา และสมานัตตตา มาแก้ปัญหาในชุมชน 3 ด้าน 1) ปัญหาเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา 2) ปัญหาขาดการพูดให้กำลังใจต่อกัน และ 3) ปัญหาประชาชนขาดความร่วมมือในชุมชน และเมื่อนำหลักสังคหวัตถุธรรมเข้ามาเสริมสร้างก็เห็นว่าเกิดการเกื้อกูลกันมากขึ้น ประชาชนที่เดือดร้อนบางกลุ่มได้รับการช่วยเหลือ ผ่านทางน้ำใจจากประชาชนในชุมชนด้วยกัน ให้สิ่งของกัน ให้ความรู้ รู้จักเสียสละพัฒนาชุมชน และรู้จักร่วมแก้ปัญหาในชุมชนกันอย่างแข็งขัน ก่อเกิดเป็นความรักสามัคคีต่อกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ และ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ จันทิมา แสงแพร ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาปัจจัยเกื้อกูลต่อการเห็นคุณค่าตนเองของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดกาญจนบุรีตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาปัจจัยเกื้อกูลต่อการเห็นคุณค่าตนเองของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุ จังหวัดกาญจนบุรีตามแนวพระพุทธศาสนา 5 ด้าน 1) กิจกรรมอาหารกาย อาหารใจ เกื้อกูลคุณค่าตนเองด้านมาตรฐานคุณภาพชีวิต 2) กิจกรรมความพอเพียง เกื้อกูลคุณค่าตนเองด้านความสุขในการดำรงชีวิต 3) กิจกรรมเทคนิค การเชื่อมสัมพันธ์ เกื้อกูลคุณค่าด้านความรู้สึกละตัวตนเองมีความสำคัญ 4) กิจกรรมแสดงความสามารถ ด้านภูมิปัญญา เกื้อกูลคุณค่าตนเองด้านการรับรู้ความสามารถตนเอง เกิดความภาคภูมิใจ 5) กิจกรรมปฏิบัติธรรมตามวัยให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าตนเองด้านคุณความดี คือ การบรรลุซึ่งศีลธรรมในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง และสำหรับทางด้านพระสงฆ์ที่มีส่วนตอบสนองความต้องการของประชาชนในชุมชนก็เข้าไปเพื่อการเกื้อกูลตามกิจการของพระสงฆ์เพื่อเป็นการผ่อนคลายความทุกข์แก่ประชาชนให้กลับมามีชีวิตที่ดีขึ้น (จันทิมา แสงแพร, 2566)

สรุปและข้อเสนอแนะ

แนวคิดเกี่ยวกับการเกื้อกูล คือ การสงเคราะห์ซึ่งกันและกันด้วยการแบ่งปันสิ่งของหรือเป็นการแสดงออกถึงน้ำใจไมตรี จะด้วยการพูด หรือการกระทำต่อกันก็ล้วนแต่เป็นการเกื้อกูลระหว่างกันทั้งสิ้น ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการเกื้อกูลกันนั้นเกิดจากการปรับปรุงจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยที่ปลูกฝังในเรื่องน้ำใจนี้มาอย่างช้านาน ผ่านทางกระบวนการของสังคหวัตถุธรรม คือ ธรรมที่จะช่วยให้เกิดการสงเคราะห์เกื้อกูลกัน ประกอบด้วย ทาน คือ การให้หรือการแบ่งปันเป็นพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการให้ทรัพย์สินสิ่งของ ความรู้ หรือแม้กระทั่งการให้เวลาและความช่วยเหลือ ปิยวาจา คือ

การพูดจาที่ดีสุภาพและสร้างสรรค์ มีความสำคัญอย่างมากในการสร้างความสามัคคีในสังคม การใช้คำพูดที่สร้างความเชื่อมั่น ส่งเสริมกำลังใจ และทำให้คนรอบข้างรู้สึกดี เป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์อันดี อัตถจริยา คือ การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นเป็นการเกื้อกูลที่สำคัญ การช่วยเหลือและทำสิ่งที่ดีให้กับผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน และสมานัตตตา การวางตนเหมาะสม ปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียมและไม่แบ่งแยก ไม่ว่าจะเป็นฐานะ สถานะทางสังคม หรือความแตกต่างทางด้านอื่น ๆ จากหลักสังคหวัตถุธรรมโดยบริบทที่ครอบคลุมกับการเพื่อแก้ปัญหาเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา ปัญหาประชาชนขาดการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และปัญหาประชาชนขาดความร่วมมือในชุมชนด้วยเหตุนี้จึงได้นำหลักสังคหวัตถุธรรมมาเสริมสร้างการเกื้อกูลกันของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยายเมือง จังหวัดพังงา ทั้งแก้ปัญหาและเสริมสร้างความเข้มแข็งควบคู่กันไป ในส่วนของปัญหานี้ ก็ได้รับการแก้ไขได้อย่างตรงจุด ประชาชนรู้จักช่วยเหลือกันโดยให้ความสำคัญกับทุกคน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง มีการเสียสละ อุทิศตนเพื่อชุมชน ช่วยกันพัฒนาชุมชนให้สะอาด ร่มรื่น น่าอยู่ และประชาชนในชุมชนก็อยู่อย่างรักกัน ปฏิบัติตัวต่อกันอย่างเหมาะสม มีปัญหาอะไรในชุมชนก็พร้อมกัน ทั้งร่างกาย แรงใจ และพลังความคิดช่วยกันแก้ปัญหา เป็นผลทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ควรนำเสนอผลการวิจัยผ่านทางระบบสื่อสารสนเทศ และเก็บไว้ให้กับห้องสมุดชุมชน เพื่อให้ประชาชนที่สนใจได้ศึกษาทำความเข้าใจ อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้ นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป 1) ศึกษาการประพาดิตนต่อผู้ร่วมงานขององค์กร ชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ตามหลักอิทธิบาท 4 ในสังคมไทย 2) วิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างสันติสุขชุมชนตามหลักสราณียธรรม 6 3) ศึกษาการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในการเสริมสร้างแรงจูงใจให้กับนักเรียนของชุมชนบ้านลำแก่น อำเภอยายเมือง จังหวัดพังงา

เอกสารอ้างอิง

- จันทิมา แสงแพร่. (2566). การพัฒนาปัจจัยเกื้อกูลต่อการเห็นคุณค่าตนเองของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดกาญจนบุรีตามแนวพระพุทธศาสนา. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์, 7(1), 79-80.
- ปิ่น มุกข์นิต. (2539). แนวสอนธรรมะนักธรรมตรี. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระณเดช ปุณฺณ (สมบุรณ์พร้อม). (2560). แนวทางการพัฒนาชุมชนตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนชุมชน OTOP บ้านบกหวาน ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอยายเมืองหนองคาย. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺญ). (2539). การคณะสงฆ์และพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไพศาล วิสาโล. (2546). พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). มนุษย์กับสังคม (Man and Society) ฉบับปรับปรุง. (พิมพ์ครั้งที่ 3). พระนครศรีอยุธยา: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สังข์वाल เสริมแก้ว. (2565). การบูรณาการหลักอรรถ 3 ในการสังคมสงเคราะห์: บทวิเคราะห์ในมิติพระพุทธศาสนา. วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, 8(1), 1-2.
- สิทธิ์ บุตรอินทร์. (2554). ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

อณัญญา พงษ์ไพรัตน์. (2560). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 กับการบริหารงานของเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการโรงเรียน
อนุบาลหนองคาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.